

SÖZLÜ KÜLTÜR VE ÂŞIK VEYSEL

*Ahmet Emre DAĞTAŞOĞLU**

ÖZET

Bu çalışmada Âşık Veysel ve şiirleri sözlü kültür çerçevesinde ele alınıp incelenmiştir. Bu amaçla önce sözlü kültürün temel özellikleri “hafıza”, “şiir” ve “müzik” bağlamında tartışılmış, buna bağlı olarak sözlü kültürün zihinsel işleyişe etkisi “eleştiri” kavramı üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. Ardından Âşık Veysel’in içinde yetiştiği kültürel ortam hakkında bilgiler verilmiş ve bu ortamın sözlü kültürle olan bağlantısına dikkat çekilmiştir. Bir sonraki bölümde ise Âşık Veysel hakkında sözlü kültürün temel özellikleri göz önünde bulundurularak kimi tespitler yapılmış ve Türkiye’de Âşık Veysel hakkında yapılan çalışmalar eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Son olarak da bu makalede ortaya koyulan çerçeveye dayanılarak Âşık Veysel’le ilgili birçok önyargı ve yanlış anlamının kolaylıkla düzeltilebileceği ileri sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Âşık Veysel, Sözlü Kültür, Hafıza, Şiir, Müzik, Saz Şairi, Halk Edebiyatı.

ORAL CULTURE AND ÂŞIK (TROUBADOUR) VEYSEL

ABSTRACT

In this study, Âşık (Troubadour) Veysel and his poems are studied in the context of oral culture. For this purpose, firstly the basic properties of oral culture are discussed through the concepts of “memory”, “poem” and “music”. In accordance with the mentioned purpose, the impact of oral culture on the human mind is shown via the concept of “critique”. Furthermore, some essential information is given about the cultural environment in which Âşık Veysel grew up and its connection to the oral culture is discussed. In the next section, some considerations are made on Âşık Veysel by examining the basic properties of oral culture, and thus the works that are written on him are discussed critically. Lastly, it has been suggested that on the basis of the general framework stated in this study, most of the misunderstandings and prejudices can easily be solved.

Key Words: Âşık (Troubadour) Veysel, Oral Culture, Memory, Poem, Music, Troubadour, Folk Literature.

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, edagtasoglu@gmail.com

GİRİŞ

Yirminci yüzyıl boyunca Âşık Veysel üzerine hem akademik hem edebi çok sayıda yazı yazılmıştır. Ancak bu yazıların hemen hepsinin ortak noktası belli bir çerçeveden yoksun olmaları, dolayısıyla şairi dikkate değer bir biçimde ele alamamalarıdır. Bunun bir sonucu olarak yazıların büyük çoğunluğu duygusal bir ton taşımakta ve övgülerle dolup taşmakta, bir kısmı da kültürel çevreyi ve halk edebiyatının özelliklerini hesaba katmadan sert biçimde eleştirmektedir. Bu çalışmada ise Âşık Veysel, onun yetiştiği çevreyi olduğu kadar genel olarak edebiyat tarihimizi de anlamak için önemli bir çerçeve sunan sözlü kültür bağlamında değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu amaçla önce sözlü kültürün genel özellikleri üzerinde durulacak, ardından Âşık Veysel'in yetiştiği çevre ve bu çevrenin sözlü kültürle bağlantısı ele alınacak, son olarak da ortaya konulan veriler ışığında Âşık Veysel hakkında bazı değerlendirmeler ve tespitler yapılacaktır.

Sözlü Kültürün Temel Özellikleri

Her toplumun siyasi, iktisadi ve sosyal yapısını belirleyen değerler bulunmakta ve toplumdaki düzen de bu değerler üzerine inşa edilen kurumlarla sağlanmaktadır. Bu bağlamda “değerler ile kurumlar toplumsal düzenin kuruluşunu sağladıkları gibi sürekliliklerinin de güvencesi olmuşlardır.”¹ Dolayısıyla toplumun düzenini ve sürekliliğini sağlayan bu değerlerin sonraki nesillere aktarılması büyük önem taşımaktadır. Söz konusu aktarım işleminde yazının etkin bir biçimde kullanılmadığı, bilakis sözlü aktarımın belirleyici olduğu kültürlerle sözlü kültür adı verilmektedir. Ancak bu ayrımın mutlak bir ayrım olmadığı ve yazılı kültür ile sözlü kültür arasındaki sınırın oldukça muğlak kaldığı unutulmamalıdır. “Sözlü ve yazılı gelenek arasındaki ayrım hiçbir zaman keskin sınırlara sahip değildir (clear-cut) ve bunlar karşılıklı olarak çeşitli biçimlerde etkileşimde bulunmaktadır.”² Zira her iki unsur da bir toplumda aynı anda bulunabilmekte, hatta zaman zaman ikisi birbirini besleyebilmektedir. Bu anlamda “sözlü ve yazılı toplumlar bir süreklilik içinde var olurlar, dikotomi halinde değil.”³ Buna istinaden Jack Goody de

¹ Ayhan Bıçak, *Evren Tasavvuru: Kendini Bilmek ya da Evreni Kurmak*, Dergah Yay., İstanbul 2012, s. 356.

² Maria Pretzler, “Pausanias and Oral Tradition”, *The Classical Quarterly*, New Series, Vol. 55, No. 1 (May, 2005), s. 240. Ayrıca bkz. Jack Goody and Ian Watt, “The Consequences of Literacy”, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 5, No. 3 (Apr., 1963), s. 304.

³ Bruce A. Rosenberg, “The Complexity of Oral Tradition”, *Oral Tradition*, 2/1, 1987, s. 74. Ayrıca bkz. Adam Fox, “Remembering the Past in Early Modern England: Oral and Written Tradition”, *Transactions of the Royal Historical Society*, Sixth Series, Vol. 9 (1999), s. 251 ve 256. Albert B. Lord, *The Singer of Tales*, Atheneum, New York 1971, s. 135.

“kültürleri sözel ve yazılı olarak ayırmak hata olur; bu ayırım daha ziyade sözel veya sözel artı yazılı, basılı vs. olmalıdır”⁴ tespitinde bulunmaktadır.

Tanımlamada yaşanan bu zorluklara ve karşımıza çıkan kimi muğlaklıklara rağmen sözlü kültürü bir bütün olarak ele alıp incelememizi mümkün kılan bazı özellikleri olduğunu söylemek mümkündür. Üstelik bu özellikler tüm sözlü kültürlerde ortak olduğu gibi birçok sosyal olguyu açıklamak bakımından da son derece kullanışlıdır. Bu çalışmada “sözlü kültür”⁵ kavramı, yukarıda işaret edilen hususları da akılda tutmak kaydıyla, toplumsal değerleri sözel iletişimle aktaran ve yazıyı tanımış olsa dahi sözlü kültürün belirgin özelliklerini hala taşımakta olan kültürleri ifade etmek amacıyla kullanılacaktır.⁶ Sözlü kültürün temel özellikleri üzerinde durulduğunca, bu tercihin nedeni biraz daha açık bir biçimde anlaşılabilir.

Sözlü kültürün temel özelliklerini anlamaya çalıştığımızda karşımıza çıkan en önemli husus hafızadır. Çünkü “toplumsal geleneğin bütün içeriği, maddi miraslar bir yana, hafızada taşınmaktadır.”⁷ Bu sebeple sözlü kültürlerde “belleği güçlendiren, bellekte kolay yer eden anlatım biçimi, mutlaka var olması gereken bir özelliktir.”⁸ Dolayısıyla hafızayı destekleyen unsurlar tüm sözlü kültürlerde incelikle işlenmiştir. Birçok unsur sayılabilecek olmasına rağmen hafızayla ilgili hemen hemen tüm bileşenleri mezceden ve aynı anda bünyesinde taşıyan iki sanat dalı şiir ve müziktir. Bu iki sanat dalında söz konusu unsurlar en usta biçimde bir araya getirilmiştir. Sözlü kültürlerde şiir ve müziğin hayatın hemen her alanında vazgeçilmez roller üstlenmesinin ve çok yönlü etkilerinin bulunmasının sebebi budur. Bu bakımdan hafızayı destekleyen unsurlar üzerinde tek tek durmak yerine,

⁴ Jack Goody, *Yazılı ve Sözel Arasındaki Etkileşim*, Çev. Osman Bulut, Pinhan Yay., İstanbul 2013, s. 14.

⁵ “Sözlü kültür”, “sözlü gelenek”, “sözel toplum” gibi terimler aynı anlamda birbirlerinin yerine kullanılmaktadırlar. Bu çalışmada “sözlü kültür” terimi tercih edilmekle birlikte zaman zaman aynı anlama gelmek üzere diğer terimleri de kullanılmaktan geri durulmayacaktır.

⁶ Sözlü ve yazılı kültürlerle ilgili çeşitli tasnifler yapılmış ve tanımla ilgili sorunlar aşılma çalışılmıştır. Örneğin Walter Ong hiç yazıyı tanımayan toplumları “birincil sözlü kültür” yazıyı tanıyanları ise “ikincil sözlü kültür” olarak tanımlamaktadır. Bkz. Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözün Teknolojileşmesi*, Çev. Sema Postacıoğlu Banon, Metis Yay., 4. B., İstanbul 2007, s. 23-24. Bir diğer tasnife göre üç aşama bulunmakta ve bu aşamaları yazının hiç tanınmadığı durumlar, yazının tanındığı ancak sınırlı amaçlar için kullanıldığı durumlar, yazılı edebiyatın geliştiği durumlar oluşturmaktadır. Bkz. Jack Goody, *Yazılı ve Sözel Arasındaki Etkileşim*, Çev. Osman Bulut, Pinhan Yay., İstanbul 2013, s. 130. Bu çalışmanın amacı doğrultusunda sözlü kültürü genel olarak tanımlamak yeterli görüldüğü için söz konusu teknik tartışma üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulmayacaktır.

⁷ Jack Goody and Ian Watt, *a.g.e.*, s. 307. Ayrıca bkz. Adam Fox, *a.g.e.*, s. 233. Bruce A. Rosenberg, *a.g.e.*, s. 80.

⁸ Walter J. Ong, *a.g.e.*, s. 89.

şiiir ve müzik üzerinde durmak hepsini bütüncül bir biçimde anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Önce şiiir üzerinde duracak olursak bu sanat dalının hafızayı güçlendirici birkaç özelliği aynı anda kullandığı görülmektedir. Bunlardan ilki hafızayı destekleyen unsurların başında gelen vezindir. Modern dönem istisna edilirse, tüm kültürlerde şiiirin belirli bir vezin içine oturtularak söylendiği görülmektedir. Örneğin, 500 kelimededen oluşan bir nesir okuduğunuzda bu nesri ezberlemeniz ve uzun süre aklınızda tutmanız oldukça zor, hatta imkânsızdır. Ancak aynı sayıda kelimededen oluşan bir şiiir kolaylıkla ezberlenebilir. Bunun temel sebebi şiiirin belli bir vezin içine oturtulması, buna bağlı olarak da kolaylıkla hatırlanmasıdır.⁹

Hafızayı güçlendiren bir diğer husus ise sıfatlarla oluşturulan kelime gruplarıdır. Sözlü kültürlerde herhangi bir kelimenin tek başına kullanılmaması, aksine bir sıfat ile nitelenerek kullanılması boşuna değildir; bu hem hafızayı güçlendirmekte hem de veznin gereklerini yerine getirmek hususunda kolaylık sağlamaktadır. “Bu nedenle askerler hep kahraman, prensesler hep güzel, çınarlar hep ulu çınar olur.”¹⁰ Bu kelime gruplarını Parry formül olarak nitelendirmiş ve bu kavramı da “temel bir fikri ifade etmek için sürekli aynı vezinle kullanılan kelimeler grubu”¹¹ şeklinde tanımlamıştır. Havelock da bezer biçimde sözel formüller olarak nitelediği bu kelime gruplarını “iki, bazen de üç kelimenin oluşturduğu ahenkli bütünler”¹² şeklinde tanımlamaktadır. Kendi şiiir geleneğimizde “gonca gül”, “selvi boy”, “kahpe felek”, “keman kaş” gibi kelime gruplarına sık rastlanması da sözlü kültürün bu özelliğiyle alakalıdır.

Burada anılması gereken başka bir husus ise nesilden nesile aktarılan özlü deyişler ve atasözleridir.¹³ Zira bunlar, sözlü kültürün zihin dünyasında önemli yere sahip olan ve şiiirlerde sık sık başvurulan unsurlardır. Bu bakımdan formül olarak nitelenen kelime gruplarının, bilhassa da sıfatlarla donatılmış olan atasözleri ve deyimlerin hafızayı güçlendirici bir özellik taşıdığı ve sözlü kültürün temel özelliklerinden birini oluşturduğu söylenebilir. Rosenberg’in ifadesiyle “sözlü geleneklerde özlü ifadeler genelde önemli bir fikrin anımsatıcısıdır”¹⁴ Hem günlük hayatta hem de şiiirlerde bu atasözleri ve özlü deyişler sık sık karşımıza

⁹ Bkz. Eric A. Havelock, “The Preliteracy of the Greeks”, *New Literary History*, Vol. 8, No. 3, Oral Cultures and Oral Performances (Spring, 1977), s. 370.

¹⁰ Walter J. Ong, *a.g.e.*, s. 55.

¹¹ Milman Parry, “Studies in the Epic Technique of Oral Verse-Making I. Homer and Homeric Style”, *The Making of Homeric Verse: The Collected Papers of Milman Parry*, ed. Adam Parry, Clarendon Press, Oxford 1971, s. 272.

¹² Eric A. Havelock, “Oral Composition in the Oedipus Tyrannus of Sophocles”, *New Literary History*, Vol. 16, No. 1, (Autumn, 1984), s. 182.

¹³ Bkz. Walter J. Ong, *a.g.e.*, s. 55 ve 166.

¹⁴ Bruce A. Rosenberg, *a.g.e.*, s. 86.

çıkılmaktadır. Bunlara örnek olarak Âşık Veysel'in de şiirlerinde kullanmış olduğu "arşlan yatağı boş kalmaz, ne ekersen onu biçersen, taşıma su ile değirmen dönmez, yanık gelir ses ıraktan"¹⁵ gibi atasözleri ile "bağrına basmak, başını alıp gitmek, gönül almak, kendinden geçmek"¹⁶ gibi deyimleri göstermek mümkündür.

Hafızayı güçlendiren ve sözlü kültürün temel özelliklerinden birini oluşturan bir diğer unsur ise belirli karakterlerin sivriltilerek öne çıkarılmasıdır. Böylece bu karakterlerin kişiliklerinde toplum için önem arz eden kimi değerler tecessüm ettirilerek hafızalara yerleşmesi sağlanır. Ong'un deyimiyle "herkesin tanıdığı, önemli ve 'ağır' kişilikler ve etkileyici eylemleri kolay kolay bellekten silinmez. Bu nedenle ... sözlü geleneğin kendine özgü zihin işleyişlerinden üstün boyutlu kişiler, kahramanlar doğar."¹⁷ Bunun güzel örneklerinden birisi, sözlü bir kültür olduğunu söyleyebileceğimiz Alevi-Bektaşî kültürü için büyük önem taşıyan Hz. Hüseyin ve Kerbela olayıdır. Bu olay üzerine mebzul miktarda mersiye yazılması ve karakterlerin efsaneleştirilmesi tesadüf olmayıp yukarıda aktarılan hususlar çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir olgudur.

Bu hususla bağlantılı olan başka bir mesele ise sözlü kültürün anlatı ve şiirlerinde sıkça karşılaştığımız garip ve sıra dışı olaylardır. Zira "bol abartmanın yanı sıra garip nitelikler de belleğe güç katar, Tepegöz'ü hatırlamak iki gözlü devî hatırlamaktan veya Kerberos'u hatırlamak tek başlı bir köpeği hatırlamaktan daha kolaydır."¹⁸ Kendi şiir geleneğimizde de abartıya sıkça rastlandığı gibi sıra dışı olay ve unsurlar da yer almaktadır. Bunun yanı sıra ağdalı konuşmak, kalabalık bir söz dağarıyla anlatmak ve söylenenleri hemen tekrarlamak dikkati yoğunlaştırarak dinleyeni cezbeder.¹⁹ Böylece hafızaya da yardımcı olunmuş olur. Sözlü kültürlerde abartı, ağdalı konuşma ve kalabalık söz dağarcığı ile olayları aktarma alışkanlığının sebebi budur.

Müzik de şiir gibi hafızayı güçlendirdiği için sözlü kültürlerde büyük önem taşımaktadır. Hatta bu geleneklerde müzik ve şiirin iç içe geçmesi de bir tesadüf değildir, aksine bu ikisi kaçınılmaz bir biçimde birbirleriyle kaynaşmak zorunda kalmışlardır.²⁰ Müziğin ses ile birlikte en temel unsurlarından birini oluşturan ritmin hafızaya yardım eden bir özelliği olduğu bilinmektedir.²¹ Bu hususun doğrudan

¹⁵ Ali Berat Alptekin, *Âşık Veysel: Türküz Türkü Çağırırız*, Akçağ Yay., 3. B., Ankara 2011, s. 70.

¹⁶ Ali Berat Alptekin, *a.g.e.*, s. 71-73.

¹⁷ Walter J. Ong, *a.g.e.*, s. 88.

¹⁸ Walter J. Ong, *a.g.e.*, s. 89.

¹⁹ Walter J. Ong, *a.g.e.*, s. 56.

²⁰ Bkz. Eric A. Havelock, "The Coming of Literate Communication to Western Culture", *Journal of Communication*, Vol. 30 issue 1, 1980, s. 94. Ayrıca bkz. Eric A. Havelock, "Oral Composition in the Oedipus Tyrannus of Sophocles", *New Literary History*, Vol. 16, No. 1, (Autumn, 1984), s. 182.

²¹ Bkz. Eric A. Havelock, *a.g.e.*, s. 182.

vezin ile de bir bağlantısı olduğu ileri sürülebilir, çünkü vezin de bir çeşit ritim işlevi görmektedir. Yunanlı ozanların (rapsodos / ῥαψωδός) hexametron ölçü ile şiir okurken ellerindeki asayı (rhabdos / ῥάβδος) yere vurarak vezne ritimle eşlik etmeleri bunun bir göstergesidir.²² Bu bağlamda Vansina da “hatırlamaya yardımcı unsurlar arasında melodi (ezgi) ve ritim de sayılmalıdır, [çünkü] bunların hatırlamaya destek oluşturduğu iyi bilinmektedir. Birçok insan bir şarkının sözlerini melodisi üzerinden hatırlamaktadır”²³ tespitini yapar. Gerçekten de bestelenmiş bir şiirin sözlerini bestelenmemiş olanlara nazaran daha kolay anımsarız. Buna benzer olarak, bazen sözlerini hatırlayamadığımız bir şarkının sözlerini ancak melodisini mırıldanarak hatırlayabiliriz. Çünkü “bir şiir bir paragraf nesirden, bir şarkı da bir şiirden daha hatırlanabilir.”²⁴ İşte sözlü gelenek, şiir ve müzik gibi bu iki temel unsuru birleştirerek etkili bir hatırlama mekanizması kurmuştur. Aşık Veysel’in bir röportajda “eğer şiiri türküleştirmek istersem ona uygun bir avaz bulurum. Yoksa bir deftere yazdırırım”²⁵ demesi de oldukça manidardır. Çünkü bu ifadeden anlaşıldığı kadarıyla şiirin bir avaz ile türkülendirildiği durumlarda yazılması elzem görülmemekte, ezgi ile havalandırılmadığı durumlarda ise yazılması zorunlu olmaktadır.

Ancak unutulmamalıdır ki hafıza, hatırlanması gereken şeyleri sık sık çarpıtmakta ve bazen de eski verilere dayanarak yeniden yaratmaktadır. Dolayısıyla sözlü kültürün şair ve ozanları aslında sıradan bir hatırlamanın öznesi olmamışlar, aksine bu hatırlama işlemini bir yaratma biçimine dönüştürmüşlerdir. Yani sözlü kültürlerde birebir hafıza ve harfiyen tekrar yoktur, aksine yaratıcı bir genişleme vardır. Bu anlamda şiir söyleme, aslında sürekli bir yaratma eylemidir.²⁶ Ayrıca, bu esneklik sayesinde toplumun değerleri, değişen şartlara göre yenilenip değiştirilebilmektedir. Takdir edilebileceği üzere bu da oldukça önemli bir noktadır. Zira “anımsatıcı araçların çoğu bir hatırayı zihne çağırmak için yönlendirilmiş işaretlerdir ve bu yüzden yazının aksine yeni bilgiler oluşmasına yol açmaktadırlar.”²⁷ Havelock da bu bağlamda aşağıdaki tespitleri yapmaktadır.

²² Bkz. C. O. Pavese, “The Rhapsodic Epic Poems as Oral and Independent Poems”, *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 98 (1998), s. 63.

²³ Jan Vansina, *Oral Tradition As History*, The University of Wisconsin Press, USA 1985, s. 46.

²⁴ Eric A. Havelock, “The Preliteracy of the Greeks”, *New Literary History*, Vol. 8, No. 3, (Spring, 1977), s. 370.

²⁵ Pertev Naili Boratav (aktaran), “Çağdaş Türk Halk Yazını”, Çev. Şükrü Günbulut, *Milliyet Sanat Dergisi*, Sayı: 7, 8/1980, s. 72.

²⁶ Bkz. Jack Goody, *Yazılı ve Sözel Arasındaki Etkileşim*, Çev. Osman Bulut, Pinhan Yay., İstanbul 2013, s. 117 vd. ile 227-228. Lord da bu bağlamda icra anının bir yaratım anı olduğunu vurgulamaktadır, bkz. Albert B. Lord, *a.g.e.*, s. 14.

²⁷ Jan Vansina, *a.g.e.*, s. 44.

Birbirinden ayrı bir takım bilgileri (meanings) hatırlamada hafızaya yardımcı olmak için temel yöntem, bu bilgilerden ilkinin sonrakini, onunla eşdeğer olmamasına rağmen, anımsamayı ya da tahmin etmeyi sağlayacak biçimde planlanarak söze dökülmesidir.²⁸

Hafızayı canlı tutmak için başvurulan diğer bir yol ise sürekli başvuru tekrarlarıdır. Çünkü “sözlü kültürlerde kazanılan, öğrenilen bilginin unutulup kaybolmaması için sürekli tekrar gerekiyordu; kalıplaşmış düşünme biçimleri, hem bilgelik hem de etkili bir kamu yönetimi için elzemdi.”²⁹ Bu sebeple hem şiirlerde hem atasözlerinde hem de günlük konuşmalarda tekrarlar ve bir düşünceyi farklı vecheleriyle art arda vurgulamalar sıkça karşılaşılan olgulardır. Modern zihne yorucu ve anlamsız gelebilecek bu durum sözlü kültürün doğal seyrinin bir neticesi ve önemli bir bileşeni durumundadır. Sözlü kültürlerde hafızanın ne gibi yollarla desteklendiğini derli toplu bir biçimde açıklayan Ong’un şu pasajını alıntılanmak yerinde olacaktır.

Birincil sözlü kültürlerde özenle incelenmiş bir düşünceyi koruyup anımsama sorununa geçerli çözüm, belleğe yardımcı olan, ağızdan çıkmaya hazır düşünce biçimleri kullanmaktır. Düşüncenin ritmik, dengeli tekrarları ya da antitezleriyle, kelimelerdeki ünsüz ve ünlü seslerin uyumuyla, sıfatlar ve başka kalıpsal ifadelerle akması, herkesin sık duyup kolaylıkla hatırladığı, kolay hatırlanacak şekilde biçimlenmiş atasözlerinden oluşması ve belli izleklere yerleştirilmesi (örneğin toplantı, yemek, düello, kahramanın “yardımcısı” vb.) gerekir. Ciddi düşünce, bellek sistemleriyle iç içedir. Belleği güçlendirme zorunluluğu, söz dizimini bile koşullandırır.³⁰

Tüm bu aktarılanlardan anlaşılacağı üzere hafızayı destekleyen unsurlar sözlü kültürlerin hepsinde yaygınca kullanılmaktadır. Bu durum bizim geleneğimiz için de geçerlidir. Tıpkı diğer toplumlarda olduğu gibi bizim toplumumuzda da şairler sözlü kültürün en önemli unsurları olarak temayüz etmişlerdir. Çünkü onlar söz ve müziği birbiriyle paralel bir biçimde kullanarak yukarıda belirtilen yol ve yordamları en iyi biçimde uygulayan kişiler olmuşlardır. Bu sebeple kültürümüzde edebiyat formları arasında bariz bir biçimde ön planda olan tür şiirdir. Bu tür içerisinde de halk türküleri ve şiirleri en büyük yekûnu oluşturmaktadır. Bu noktada hatırlatılması gereken başka bir husus da halk şairlerinin irticalen şiir söyleme yeteneklerinin sözlü kültürün özelliklerini bilmeyenlere olağanüstü görünmesidir. Oysa yukarıda da üzerinde durulduğu üzere sözlü kültürde şairler muayyen bir vezinle, kalıp düşünceler üzerinden, belirli bir söz ve ifade hazinesine dayanarak şiir söylediklerinden anında yeni dörtlükler oluşturabilmektedirler. Yapmaları gereken, hafızada bulunan kayıtları yeni biçimlere sokmaktır. Ong da bu bağlamda “ozanın

²⁸ Eric A. Havelock, “Oral Composition in the Oedipus Tyrannus of Sophocles”, *New Literary History*, Vol. 16, No. 1, (Autumn, 1984), s. 183.

²⁹ Walter J. Ong, *a.g.e.*, s. 36.

³⁰ Walter J. Ong, *a.g.e.*, s. 49-50.

belleğindeki değişmeyen malzeme, bütün öykülerin farklı bir yapıyla çıkmasını sağlayan, yüzer bir konu ve kalıp hazinesidir”³¹ tespitinde bulunmaktadır.

Sözlü kültür bağlamında üzerinde durulması gereken başka bir mesele ise eleştiri meselesidir. Zihnin bir bileşeni olan hafızayla kendine has ilişkisi olan sözlü kültürün genel anlamda zihnin işleyişiyle ve bilinçle de sıkı bir ilişkisi bulunmaktadır. Öncelikle sözlü kültürlerde biçimsel düşünce gelişmemiş, mantık bir disiplin olarak temayüz etmemiş, bunlara bağlı olarak soyut ve eleştirel düşünce yerleşmemiştir. Zira bunların gerçekleşebilmesi için yazının sağladığı imkânların kullanılabilir olması gerekmektedir. Çünkü yazı hem düşüncüyü öğelerine ayırabilmeyi mümkün kılmakta hem de hafızanın yükünü hafifleterek zihnin tüm gücüyle ilerleyebilmesini sağlamaktadır.³²

Yukarıda belirtildiği üzere sözlü kültürlerde düşünce belirli kalıplarla ifade edilmekte, aktarılması istenen değerler atasözleri ve deyimlerle belirli bir fikir etrafında temerküz ettirilerek korunmaktadır. Levi-Strauss’un belirttiği üzere “yaban akıl [sözlü kültür] bütünleştirir (totalize).”³³ Oysa düşüncelerin ayrıntılı biçimde incelenbilmesi için bu düşüncelerin parçalarına ayrılarak çözümlenmesi büyük önem taşımaktadır. Böyle bir işlem ise ancak düşüncelerin konuşmada olduğu gibi kaybolup giden bir yapıda değil, yazıda olduğu gibi korunduğu ve üzerinde işlem yapmaya imkân tanıdığı bir yapıda mümkündür. Takdir edilebileceği üzere sözlü bir kültürde düşünce akışı kayda geçirilerek sonradan onun üzerine ayrıntılı bir analiz yapmak mümkün değildir. Ong’un konuyla ilgili şu tespitlerini burada alıntılar yapmak yerinde olacaktır.

...konuşma yazıya döküldüğünde, parçaları ve bütünüyle geriye ve ileriye doğru, bağlamın içinde ve dışında çok daha ayrıntılı olarak incelenir; diğer bir deyişle, tamamen sözlü iletişimde mümkün olandan çok daha değişik bir gözden geçirme ve eleştiri tipine maruz kalır. Konuşma artık ‘duruma’ bağlanmaz, zamansız olur. Aynı zamanda bir insana da bağlanamaz; kâğıt üstünde daha soyut ve kişisellik dışı bir hal alır.³⁴

Yukarıdaki tespitlerden yola çıkarak ileri sürülebilecek başka bir görüş ise mantığın ancak yazı ile gelişebilecek olması, buna bağlı olarak eleştirinin sadece yazılı bir kültürde kurumsallaşabileceği görüşüdür. Takdir edilmelidir ki “mantık ... yazının getirdiği bir özelliktir. ... Konuşmanın kaydedilmesi, bir yere dökülmesi, insanoğluna sözcükleri açık bir biçimde ayırma, sözcük sistemleri oluşturma ve kıyasa [sillojizm] dayalı akıl yürütme olanağını sağlar.”³⁵ Ancak bu tespitlerle sözlü

³¹ Walter J. Ong, *a.g.e.*, s. 78. Ayrıca bkz. Walter J. Ong, *a.g.e.*, s. 35.

³² Bkz. Walter J. Ong, *a.g.e.*, s. 21, 56 ve 38.

³³ Claude Levi-Strauss, *The Savage Mind*, Weidenfeld and Nicolson, London 1966, s. 245.

³⁴ Jack Goody, *Yaban Akılın Evcilleştirilmesi*, Çev. Koray Değirmenci, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 69.

³⁵ Jack Goody, *a.g.e.*, s. 25.

kültürlerde günlük dilde kullandığımız anlamda mantığın bulunmadığı kastedilmemektedir, aksine sözlü kültürlerde de zihinsel süreçler benzer olmasına rağmen biçimsel anlamda mantığın kurulamadığı ve çelişkilerin tespit edilemediği kastedilmektedir.³⁶

Biçimsel düşüncenin ve buna bağlı olarak mantığın geliştirilebilmesi yazıya bağlı olduğu kadar, eleştirel bir tavrın yerleşmesi de ancak yazı ile mümkündür. Goody'nin ifadeleriyle “yazı, eleştiri potansiyelini artırır, çünkü söylemi farklı bir yoldan gözlerimizin önüne serer.”³⁷ Söylemin farklı bir yoldan gözlerimizin önüne serilmesi demek, söylemin sözlü kültürdekinin aksine nesneleşmesi demektir. Bu hem nesnelleşmeyi beraberinde getirir hem de bilgi ve bilenin birbirinden ayrılmasına neden olur. Ong’un belirttiği üzere “yazı, bilgiyi insanların birbirleriyle mücadele ettikleri alandan kopartan soyutlamayı getirir. Bilgi sahibini bilinenden ayırır.”³⁸ Bu sayede bilgi işlevsel bir unsur olmanın ötesinde daha soyut bir biçimde ele alınabilmektedir. Fark edilebileceği üzere bunlar eleştirinin kurumsallaşmasını kolaylaştıran hususlardır. Dolayısıyla eleştirel bir tavrın yerleşmesi ancak yazıyı içselleştirmiş bir toplumda mümkün olur ve sözlü kültürlerde yergi ve taşlamalara çokça rastlanmasına rağmen kurumsal anlamda eleştiriye rastlanmamasının nedeni budur.³⁹

Bu aktarılanlardan yola çıkılarak vurgulanması gereken başka bir husus ise “ben” bilincidir. Zira biçimsel düşüncenin gelişmesi bilgi ile bilenin birbirinden ayrılmasını ve buna bağlı olarak ben bilincinin gelişmesini sağlamaktadır.⁴⁰ Sözlü kültürlerde kavramlar işlevsel bağlarıyla düşünüldüğünden, soyut kavramlar oldukça azdır.⁴¹ Soyut kavramlar bulunmadığı için kişi kendisini dış etkenlere ve çevre şartlarına bağlı olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla sözlü kültüre mensup bir kimsenin kendisini tahlil etmesi ve güçlü bir “ben bilinci” oluşturması pek mümkün değildir. Üstelik “benlik” gibi son derece soyut meseleler bir yana, geometrik şekiller gibi bize sıradan gelen soyut meselelerde bile tanım ve tahlil konusunda ilgisizlik içinde oldukları görülmektedir. Bu bağlamda Ong da “sözlü kültürler ... geometrik

³⁶ Bkz. Jack Goody, *Yazılı ve Sözel Arasındaki Etkileşim*, Çev. Osman Bulut, Pinhan Yay., İstanbul 2013, s. 108. Ayrıca bkz. Walter J. Ong, *a.g.e.*, s. 74-75.

³⁷ Jack Goody, *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi*, Çev. Koray Değirmenci, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 59. Ayrıca bkz. Jack Goody, *a.g.e.*, s. 184.

³⁸ Walter J. Ong, *a.g.e.*, s. 60. Ayrıca bkz. Walter J. Ong, *a.g.e.*, s. 136.

³⁹ Sözlü kültürlerin temel özelliklerinden bir diğeri ise yergi ve taşlamalara çokça rastlanması, bunun yanı sıra iyi-kötü, erdem-kusur, hain-kahraman gibi keskin kutuplaşmalarla sövgü ve övgülerin çok yaygın olmasıdır. Bu konuda bkz. Walter J. Ong, *a.g.e.*, s. 60-62. Ayrıca bkz. Jack Goody and Ian Watt, *a.g.e.*, s. 325. Ayrıca bkz. Jack Goody, *a.g.e.*, s. 68-69.

⁴⁰ Bkz. Eric. A. Havelock, *Preface To Plato*, Harvard University Press, 8th Ed., USA 1998, s. 197 vd. ile 215 vd. Ayrıca bkz. Walter J. Ong, *a.g.e.*, s. 127 ve 209.

⁴¹ Bkz. Walter J. Ong, *a.g.e.*, s. 66.

şekiller, soyut kategoriler, kalıplaşmış mantıksal irdeleme süreçleri, tanımlamalar, hatta ayrıntılı tasvirler veya ince benlik tahlilleriyle ilgilenmezler”⁴² tespitinde bulunmaktadır. Dolayısıyla, benlik sorunlarıyla uğraşan roman kahramanlarının ve içe dönük şiirler yazan şairlerin son birkaç yüzyılda karşımıza çıkması bir tesadüf değildir.

Sözlü kültür üzerine çok daha ayrıntılı açıklamalar yapmak mümkün olsa da yukarıda aktarılanların genel itibarıyla yeterli olduğu söylenebilir. Bu temel açıklamalara dayanarak bir toplumda sözlü kültürün hâkim olup olmadığını tespit etmemiz mümkündür. Bir kültürde şiir diğer edebiyat türlerinden hissedilir oranda daha yaygınsa, atasözleri ve deyimler sıklıkla kullanılıyorsa, efsane ve hikâyeler çokça anlatılıyorsa, kimi tarihi karakterlere olağanüstü nitelikler atfedilmeye devam ediliyorsa, müzik ve şiiri iç içe kullanan saz şairleri (troubadour) varlığını sürdürüyorsa, eleştiri kurumsal bir hal almamışsa, soyut kavramlardan ziyade tasvirler başvuruluyorsa, öz benlikten çok toplumsal olan ön plana çıkarılıyorsa bu kültürün sözlü bir kültür olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Elbette ki bu sayılan hususların her biri kültürlerde çeşitli oranlarda bulunabileceği gibi sadece birkaçı bulunuyor da olabilir. Yukarıda aktarıldığı üzere yazılı ve sözlü kültür bir arada yaşayabilmekte, dolayısıyla ikisinin de özellikleri bir kültürde mündemiç olabilmektedir. Hangisinin daha etkin olduğu ise yukarıda sıralanan unsurları göz önüne alarak belirlenebilir.

Türkiye bağlamında konuya bakacak olursak entelektüel geçmişimizde sözlü kültürün ciddi bir ağırlığı olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Ayrıca unutmamak gerekmektedir ki “kitlesel okur-yazar kültürler, en gelişmiş milletler içinde bile, birkaç küçük istisna dışında, son yüz yılın ürünleridir.”⁴³ Geleneğimizde şiirin büyük önem taşımasının nedenlerinden birisi budur. Günümüzde ise genel olarak Türkiye toplumunun yazılı kültürü içselleştirdiğini söylemek pek mümkün görünmemektedir. Okuma yazma oranının eskiye nazaran yüksek olması durumu değiştirmemekte, zira düşünme biçimlerinde ciddi anlamda bir dönüşüm gözlenmemektedir. Çünkü Goody’nin de belirttiği üzere “toplumda okuma yazma bilirse bile okuma kültürünün entelektüel anlamda dönüştürdüğü kişi sayısı çok azdır...”⁴⁴ Bu tespitin Türkiye’nin entelektüel atmosferi için de geçerli olduğu ileri sürülebilir. Bunu anlamak için yukarıda sayılan ilkeleri göz önünde bulundurarak

⁴² Walter J. Ong, *a.g.e.*, s. 72.

⁴³ Jack Goody, *Yazılı ve Sözel Arasındaki Etkileşim*, Çev. Osman Bulut, Pinhan Yay., İstanbul 2013, s. 202.

⁴⁴ Jack Goody, *a.g.e.*, s. 199. Ayrıca unutulmamalıdır ki Yunanlılar’ın yazıyı içselleştirmeleri tam üç asır almıştır. Bu konuda bkz. Walter J. Ong, *a.g.e.*, s. 114.

günümüz Türkiye'sinin genel özelliklerine kabaca göz atmak yeterli olacaktır. Toplumumuzda kurumsal anlamda eleştirinin yokluğunun nedenlerinden en önemlisi de budur. Zira sözlü kültür unsurlarının bu derece ağır bastığı bir toplumda eleştirel bir tutumun yerleşmesi beklenemez. Âşık Veysel'i yetiştirmiş olan çevrenin bu ilkeler doğrultusunda değerlendirilmesi ve buna bağlı olarak Veysel'in sanat dünyasının tahkik edilmesi daha isabetli olacaktır. Bu amaçla şimdi Âşık Veysel'in yetiştiği çevreyle ilgili bazı tespitler yapılacaktır.

Âşık Veysel'in Yetiştirdiği Çevre ve Sözlü Kültür

Sivas'ın Emlek yöresinde yetişmiş olan Âşık Veysel Alevi-Bektaşî⁴⁵ kültür dairesine mensuptur. Dolayısıyla hem kişiliğinde hem de sanatında bu kültürün değerleri büyük izler bırakmıştır. Bunu hem söyleşilerinden hem şiirlerinden hem de onunla ilgili yapılan araştırmalardan bilmekteyiz. Bu bakımdan onu yetiştiren çevrenin ne gibi özellikler taşıdığını ve Âşık Veysel'in bu çevreden nasıl etkilendiğini anlamak önem taşımaktadır.

İlk olarak Emlek yöresiyle ilgili birkaç tespit ile başlamak yerinde olacaktır. Merkezini Şarkışla ve çevresindeki köyler oluşturmakla birlikte Akdağmadeni ve Kayseri'nin Sivas'a komşu bazı köylerine kadar uzanan bölgeye Emlek yöresi denmektedir.⁴⁶ Alevi-Bektaşî kültürünün hâkim olduğu bu bölgede yüzyıllardan beri çok sayıda saz şairi ve halk aşığı yetişmiştir. Bilhassa 19. yüzyılda bu yöreden Âşık Kemter, Âşık Veli, Âşık Agahi, Âşık Kul Sabri, Âşık Hüseyin, Âşık Serdari gibi hem çağdaşlarını hem de sonraki nesilleri etkileyen güçlü âşıklar yetişmiştir.⁴⁷ Bu yörenin zengin bir sözlü edebiyat geleneği olduğu ve yeni yetişen âşıklar için münbit bir arka plan oluşturduğu söylenebilir. Âşık Veysel'in köyü Sivrialan da Emlek köylerinden biri olduğu için bu yörenin atmosferi etkisindedir. Bu bakımdan Veysel'in yetiştiği çevre, sıradan bir muhit olmayıp güçlü saz şairlerinin yetiştiği ve

⁴⁵ Alevilik ve Bektaşilik konusu, muğlak yanları bulunduğu için tartışmaya açıktır. Aleviliğin ve Bektaşiliğin, hatta bunlarla bağlantısı içerisinde Kızılbaşlığın, ne olduğu üzerinde mutabakat yoktur. Üstelik bu durum sadece araştırmacılar için değil bizzat bu kültür dairesinde yaşayan insanlar için de geçerlidir. Şöyle ki aynı konuyla ilgili farklı bölgelerde birbirine zıt görüşlerle karşılaşmaktadır. Alevilik ve Bektaşilik arasındaki münasebet konusunda da çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Tüm bunlara rağmen Alevilik ve Bektaşilik, bazı farkları bulunmakla birlikte, gerek erkan ve dini anlayış gerekse toplumsal yaşam bakımından aynı değerler üzerine inşa edilmiş oldukları gibi, birbirleriyle örtüşen bir evren tasavvuruna sahip olduklarından, bu çalışmada ayrıntılı bir tartışmaya girmekten kaçınılmış ve "Alevi-Bektaşî" ifadesinin kullanılması uygun görülmüştür. Bu konuda bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yay., 10. B., İstanbul 2008, s. 237 vd. Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, Y.y.y., İstanbul 1977, s. 52-53 ile 80 vd. Irene Melikoff, *Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe*, Çev. Turan Alptekin, Cumhuriyet Kitapları, 7. B., İstanbul 2010, s. 270 vd.

⁴⁶ Bkz. Doğan Kaya, "Emlek Yöresinde Âşıklık Geleneği", *I. Emlek Yöresi ve Çevresi Halk Ozanları Sempozyumu*, Ankara 1999, s. 142.

⁴⁷ Bkz. Doğan Kaya, *a.g.e.*, s. 2-5. Emlek yöresinin âşıklarıyla ilgili daha ayrıntılı bilgi ve şiirlerden örnekler için bkz. Ali İhsan Tuncalı, *Emlek Alevi Âşıkları*, Kızılırmak Yay., Ankara 2000.

edebi anlamda zengin bir çevredir. Dolayısıyla sadece Pir Sultan Abdal ve Kul Himmet gibi yaygın üne sahip Alevi-Bektaşî şairlerinin değil, Emlek yöresinde yetişen ve Veysel'in gerek selefi, gerek çağdaşı olan şairlerin de onun üzerinde ciddi etkileri vardır.⁴⁸ Bu sebeple Âşık Veysel hakkında değerlendirmelerde bulunurken yetiştiği bu ortamın genel atmosferini akıldan çıkartmamak gerekmektedir.

Alevi-Bektaşî kültürünün baskın olduğu Emlek yöresi şairlerinden biri olan Âşık Veysel, Alevi dedeleri ve Bektaşî babalarının etkin rol oynadığı bir ortamda büyüdüğünden küçük yaşlardan itibaren bu kültürün değerlerini öğrenip benimsemiştir. Hatta bağlama çalmaya da bu kültür ortamının yönlendirmesiyle başlamıştır.⁴⁹ Söz konusu ortamda sadece cemler değil günlük yaşam da Alevi-Bektaşî kültürünü taşıyan değerlerin yaşatıldığı, saz şairlerinin özümsemiştiği bir ortamdır. Âşık Veysel'in komşusu olan Gülağ Öz'ün şu yazdıkları, bölgedeki günlük yaşamı resmetmesi açısından oldukça değerlidir.

Karlı kış geceleri köylüler hep bir odaya toplanır, sohbet eder, geceyi hoş geçirmeye çalışırlardı. Gecede daha çok saz çalınır, türkü söylenir *kitap okutulurdu*. ... Karacaoğlan, Pir Sultan Abdal, Kaygusuz, Yunus Emre, Emrah vb. kitaplar okurduk. Çoğu gecelerse Hz. Ali'nin *cenk kitapları okunurdu*.⁵⁰
[İtalik vurgular tarafımdan]

Bu alıntıda konumuz açısından dikkat çeken iki husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki Âşık Veysel'in önemli saz şairlerinin tanındığı bir ortamda yetişmiş olması hususu, diğeri ise yukarıda resmedilen günlük yaşam kesitinin doğrudan sözlü kültürün bir yansıması olmasıdır. Şöyle ki yazının tanınmasına rağmen sözlü kültürün hâkim olduğu toplumlarda kitaplar genelde bir topluluğa karşı okunmaktadırlar. Unutulmamalıdır ki “yirminci yüzyılın başlarında bile, aile veya ufak dinleyici gruplarına yüksek sesle kitap okumak ... olağandı.”⁵¹ Ayrıca, yukarıdaki pasajdan saz şairlerinin bu kültür ortamında ne kadar ön planda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunun bir neticesi olarak Âşık Veysel'in şiir dağarcığı yaşadığı çevrede gelişip zenginleşmiştir. Yaşar Kemal'in “Veysel'i tanıyanlar bilirler, sonsuz bir şiir bilgisi vardı. Kendinden önce gelen ustaları derinlemesine bilirdi. Bir Yunus', bir Pir Sultan'ı, Karacaoğlan'ı o kadar bilen insan belki çağımızda yoktu”⁵² tespitiyle yaptığı tanıklık bu açıdan oldukça önemlidir.

Âşık Veysel'in kendi çevresinde tecrübe ettiği cemler ve toplantılar dışında, Emlek yöresine yerleşmiş olan Bektaşî babası Salman Baba'yla yakın dostluklarının

⁴⁸ Bkz. Gülağ Öz, *Alevilik-Bektaşîlik Bağlamında Âşık Veysel*, Barış Kitabevi, Ankara 2013, s. 25, 31, 63 ve 67. Ayrıca bkz. Ali Berat Alptekin, *a.g.e.*, s. 40.

⁴⁹ Bkz. Gülağ Öz, *a.g.e.*, s. 36, 56, 68. Ayrıca bkz. İlhami Soysal, “Dostlar Beni Hatırlasın”, *Berfin-Bahar*, Sayı: 49, 3/2002, s. 21.

⁵⁰ Gülağ Öz, *a.g.e.*, s. 20.

⁵¹ Walter J. Ong, *a.g.e.*, s. 184.

⁵² Yaşar Kemal, “Baldaki Tuz”, *Milliyet Sanat Dergisi* Sayı: 328, 15.01.1994, s. 25.

olduğu, ondan çok istifade ettiği ve etkisinin Veysel'in tasavvufi şiirlerinde güçlü bir biçimde hissedildiği bilinmektedir.⁵³ Bu anlamda “Veysel'in Salman Baba okulundan hayli beslendiğini, bilgi birikiminin burada oluştuğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.”⁵⁴ Ancak onun feyz aldığı tek kişi Salman Baba değildir, zira babasıyla sık sık ziyaret ettiği Mustafa Abdal Tekkesi'ndeki Araboğlu Mehmet Baba'nın söyleşilerini ve tekkede çalınan deyişleri dinlemiştir.⁵⁵ Dolayısıyla Veysel'in sadece Alevi-Bektaşî kültür dairesinin sıradan bir üyesi olmadığını, aksine bu kültür dairesinin önemli şahıslarıyla derin ilişkiler tesis ederek bilgi ve görgüsünü arttırdığını söylemek mümkündür. Bu da onu köylü halk şairlerine nazaran daha derinlikli şiirler yazan tekke şairlerine yaklaştırmış ve şiirlerinde hemen fark edilebilen bir derinliğin olmasını sağlamıştır.

Sonuç itibarıyla Âşık Veysel'in Alevi-Bektaşî kültür çevresinde yetiştiği, sözlü bir kültür olduğu tartışma götürmez bu kültürün temel değerlerinin onun dünya görüşünü ve sanatını etkilediği söylenebilir. Her şeyden önce o da mensubu olduğu toplumda önemli bir işlev gören âşık silsilesinin bir halkasıdır. Sadece bu bile onu doğrudan sözlü kültürle bağlantılandırmak için yeterlidir. Bu bakımdan Âşık Veysel'in doğrudan sözlü kültür ortamının bir ürünü olduğunu iddia etmek yanlış olmasa gerektir. Yaşadığı dönemin özellikleri ve onun kendine has yaşam öyküsü sebebiyle sözlü kültür çerçevesinde değerlendirilemeyecek farklı birtakım özellikler taşıyabileceği ileri sürülse bile, sanat anlayışı ve entelektüel ufku hiçbir zaman sözlü kültür çerçevesini aşmamıştır. Âşık Veysel'e bu bağlamda daha yakından bakacak olursak onun kişiliğini ve sanatını daha isabetli bir biçimde anlamak mümkün olabilecektir.

⁵³ Bkz. Gülağ Öz, *a.g.e.*, s. 40, 42, 55, 69, 87, 95-96.

⁵⁴ Gülağ Öz, *a.g.e.*, s. 56.

⁵⁵ Erdoğan Alkan, “Yunus Emre'den Âşık Veysel'e Halk Şiiri”, *Varlık*, Sayı: 1086, Mart 1998, s. 24. Ayrıca bkz. Erdoğan Alkan, “Âşık Veysel'in İki Kadını I: Veysel İle Esmâ”, *Varlık* Sayı: 1254, Mart 2012, s. 63.

Sözlü Kültür Bağlamında Âşık Veysel

Lord'un belirttiği üzere sözlü kültürlerde şairler olgunluğa erişmeden önce üç aşamadan geçmektedirler. İlk olarak başka şairleri dinleme konusunda arzu duyarlar ve her fırsatta onların yakınına sokulurlar. Böylece meşhur hikâyeleri hıfz edip kahramanları tanır ve ana temaları öğrenirler. Ayrıca şarkıların ritimlerini ve vezinleri kavrayıp, kalıp ifadeler olan formülleri içselleştirirler. Ardından bunları uygulamaya başlarlar ve son olarak da seyirci karşısında sanatlarını icra ederler.⁵⁶ Âşık Veysel'in serüveninde bu üç aşamayı da müşahede edebilmekteyiz. Diğer saz şairlerini ve âşıkları gerek günlük yaşamda gerek cemlerde ve diğer özel toplantılarda uzun yıllar hevesle dinleyip özümsemiştir.⁵⁷ Zira kendi şiirlerini yazmaya başlamadan önce okuduğu usta malı deyişler repertuarında önemli bir yer tutmaktadır.⁵⁸ Böylelikle gelenekte sıkça karşılaşılan anlatıları ve halk edebiyatında kullanılan ana temaları öğrenmiştir. Son olarak da sözlü kültürde hafızayı güçlendiren temel unsurlar olan vezinleri ve kalıp düşünceler olan formülleri içselleştirmiştir. Şiirlerinde gelenekte çokça bulunan ifadeleri, Parry'nin yukarıda alıntılanan ifadeleriyle formülleri ustaca kullanması bunun bir göstergesidir.⁵⁹

Bu bakımdan, sözlü gelenekte bulunan unsurları tevarüs edip taşıyan "Veysel'in şiiri genel çizgileriyle âşık edebiyatına dayanır. Âşık tarzının ... gözümüzün önünde olan özellikleri (türler, vezin, lirik ve didaktik örneklerdeki temalar vb.) Veysel'in şiirinde bütünüyle yer alır."⁶⁰ Bu biçimsel özelliklerin dışında Âşık Veysel'in şiirinde sözlü kültürün yukarıda ele alınan diğer özellikleri de bulunmaktadır. Örneğin Veysel devrin büyüklerine övgüler düzmekle,⁶¹ bunun yanı sıra baltasının çalınması gibi sıradan sayılacak bir olay üzerine sert sözler söylemekle suçlanmaktadır.⁶² Yukarıda belirtilmiş olduğu üzere övgü-sövgü, iyi-kötü gibi keskin karşıtlıklar sözlü kültürlerde yaygın bir biçimde karşımıza çıkmaktadırlar. Aynı biçimde belirli karakterlerin sivriltilerek ön plana çıkarılması da bu bağlamda değerlendirilmelidir. Dolayısıyla Âşık Veysel'in şiirinde eleştirilen

⁵⁶ Albert B. Lord, *a.g.e.*, s. 21.

⁵⁷ Gülağ Öz, *a.g.e.*, s. 25, 36, 56. Ayrıca bkz. İlhami Soysal, *a.g.e.*, s. 21.

⁵⁸ Tespit edebildiğimiz kadarıyla Trt Repertuarında Âşık Veysel'den derlenen ve sözleri kendisine ait olmayan türkülerin sayısı yirmi yedidir. Albümlerinde ise on iki türkü okumaktadır. Buna dayanarak repertuarında çok daha fazla sayıda türkü olduğunu tahmin etmemiz mümkündür. Bu konuda bkz. *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi* Cilt-1, Trt Müzik Dairesi Yayınları, 2. bs, Ankara 2006 ve *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi* Cilt-2, Trt Müzik Dairesi Yayınları, 2. bs, Ankara 2006. Ayrıca bkz. İhsan Hınçer, "Âşık Veysel Bibliyografyası", *Türk Folklor Araştırmaları*, Sayı: 296, Mart 1974, s. 6393-6394.

⁵⁹ Âşık Veysel'in kullandığı bu kalıp ifadelerle ilgili bkz. Konur Ertop, "Çağımızda Bir Halk Şairi Âşık Veysel", *Cumhuriyet / Sanat-Edebiyat Eki*, Şubat 1971, s. 1.

⁶⁰ Konur Ertop, "Âşık Veysel ve Yahya Kemal", *Yeni Edebiyat* Cilt 2, Sayı: 5, 3/1971, s. 28.

⁶¹ Bkz. İlhan Başgöz, "Âşık Veysel", *S.H.D.*, Cilt 7, Sayı: 9, 10/1952, s. 22.

⁶² Bkz. Metin Turan, "Âşık Veysel'in Şiiri Üzerine", *Milliyet Sanat Dergisi*, 15.5.1985, s. 62.

bu husus doğrudan onun karakteri ile değil, sözlü kültür ile ilgilidir. Bu bağlamda İlhan Başgöz de bizce haklı bir biçimde “aynı şeyler Pir Sultan için de söylenebilir. Onun şiiirlerinin en belli tem’i bir tarikat ulusundan başka bir şey olmayan Şah’a övgüdür”⁶³ tespitinde bulunmaktadır.

Âşık Veysel’in *Senlik Benlik Nedir Bırak, Gel Birlik Kavline Girelim Kardeş, Aldanma Cahilin Kuru Lafına, Kulak Ver Sözüme Dinle Vatandaş ve Okul*⁶⁴ gibi şiiirlerinde karşımıza çıkan kimi didaktik özellikler de sadece aydın çevrelerle karşılaşmasıyla bağlantılandırılmaz. Çünkü sözlü kültürlerde şairlerin toplum değerlerini taşımakla yakından ilişkili olan bir diğer görevi de eğitimidir. Bu sebeple geleneğimizde didaktik özelliğe sahip birçok deyiş ve koşma bulunmaktadır. Sözlü kültürün bu özelliklerinin bilinmemesi, Âşık Veysel’in şiiirindeki bu unsurların onun aydın çevrelerle karşılaşmasına bağlanmaktadır. Oysa bu karşılaşma vesilesiyle aydın çevrelerle kurulan ünsiyet zaten var olan bu gibi unsurların biraz daha keskinleşmesine yol açmış olabilir, yoksa zannedildiği gibi doğrudan bunların sebebi değildir.

Yukarıda üzerinde durulmuş olduğu üzere sözlü kültürün temel özelliklerinden biri, hafızayı destekleyen kalıp düşüncelerin ve belirli düsturları bünyelerinde taşıyan atasözleri ile deyimlerin sıkça kullanılmasıdır. Bu özellik seleflerinde olduğu gibi Âşık Veysel’de de yoğun bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Zira yukarıda alıntılanmış olduğu üzere Âşık Veysel şiiirlerinde atasözleri ve deyimleri sıkça kullanmaktadır. Hatta günlük konuşmalarda da bu gibi ifadeler çokça yer verdiğini röportajlarından bilmekteyiz.⁶⁵ Bunun önemi, şairin bu ifadeleri şiiirlerinde kullanmasının sanatsal kaygılardan ziyade bir zihniyet meselesi olduğunu bize göstermesidir.

Hafızayla ilgili bu mesele üzerinde durmuşken, sözlü kültürün en önemli unsurlarından biri olan hafızayı en işlevsel biçimde şairlerin kullandığını bir kere daha hatırlatmak yerinde olacaktır. Bir saz şairi olan Âşık Veysel’in de hafızasının oldukça güçlü olduğunu ve dimağında çok sayıda şiiir ve türkü bulunduğunu onu yakından tanıyanların tanıklıklarından bilmekteyiz. Örneğin Süleyman Arısoy “Veysel, türkülerini ve deyişlerinin tümünü belleğinde tutacak kadar büyük bir hafıza ve sanat gücüne sahipti. Bütün külliyyatını ezbere okuması bunu ispatlar”⁶⁶ tespitinde bulunmaktadır. Âşık Veysel bu özellikleriyle de sözlü kültürün bir mensubu olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁶³ İlhan Başgöz, *a.g.e.*, s. 25.

⁶⁴ Bkz. Âşık Veysel, *Dostlar Beni Hatırlasın*, Özgür Yay., 10. B., İstanbul 1995, s. 57-61 ve 185-187.

⁶⁵ Arda Uskan (Röportaj), “Kan Soğumuş, Gönül Ağarmış Artık Veysel’de”, *Milliyet Magazin* Sayı: 2, 16.12.1969, s. 5.

⁶⁶ Süleyman Arısoy, “Koca Ozan Âşık Veysel’i Değerlendirme”, *Türk Folklor Araştırmaları*, Cilt: 15, Sayı: 296, Mart 1974, s. 6924. Ayrıca bkz. Yaşar Kemal, *a.g.e.*, s. 5.

Diğer bir husus ise Âşık Veysel'e ait olduğu düşünülen ezgilerin büyük çoğunluğunun yörede bilinen ezgilerin çeşitlemeleri olmasıdır. Şöyle ki, onun çaldığı ezgilerin bir bölümünün çağdaşı olan Hıdır Dede tarafından da kullanıldığı bilinmektedir.⁶⁷ Bu durum oldukça doğaldır. Çünkü sözlü kültürde saz şairleri gelenekten öğrendikleri ezgi kalıpları üzerine çeşitlemeler yapıp şiirlerini bu ezgiler üzerine göçürerek icra ederler. Lord'un yaptığı alan çalışmasındaki tecrübelerini aktardığı şu pasaj da bu görüşü destekler niteliktedir.

Böylece önceki dinleme aşamasının ritmik izlenimlerinin, çalgının ve geleneksel melodik çizginin sınırlamalarına uyduğu aşama başlar. Gencin bu ilk özel uygulama aşamasında öğrendiği ritim ve melodiler genellikle bütün hayatı boyunca onunla kalırlar. Hatta büyük şöhrete sahip diğer şarkıcılardan ya da çarpıcı icralardan da [birşeyler] öğrenir [acquire] ama bunlar ilk öğrendiklerine eklenenecek ya da en fazla onları yenileyecektir, yoksa onların yerini almayacaktır.⁶⁸

Yukarıdaki pasajda yapılan tespitlerle Âşık Veysel'in yöresindeki ezgi kalıplarıyla ilişkisi bir araya getirilecek olursa, onun sadece şiir bağlamında değil, müzikal anlamda da tam olarak sözlü kültür mensubu olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Bu anlamda Veysel müzikal olarak yenilikler getirmekten ziyade içinde yetiştiği geleneğin unsurlarını tevarüs etmiştir. Sözlü kültürlerde müzik ve şiir birbirini besleyen unsurlar olduklarından bunun aksinin düşünülmesi de zaten mümkün değildir.

Tüm bu özelliklerinin yanı sıra Âşık Veysel'in sözlü kültür çerçevesini aşan yanları da vardır. Örneğin tekrarlar ve olağan üstü olaylar ile masal kahramanları onun şiirlerinde yer bulmamaktadır. Diğer bir husus ise Âşık Veysel'in ünsiyet kurduğu entelektüel kesimlerin etkisiyle dil ve üslubuna yeni giren unsurlardır. Çünkü sözlü kültür dışında kalan bir topluluğun farklı estetik duyarlılıkları bulunmaktadır ve âşık bu duyarlılıkları hesaba katmak durumunda kalır.⁶⁹ Bu durum Âşık Veysel'in şiirini biçim açısından değil, içerik açısından etkilemiştir. Yeni deyiş ve kavramlar diline girmiş, gelenekte karşımıza çıkmayan konular şiirlerinde işlenmiştir.⁷⁰

Yine aynı çevrenin etkisiyle olsa gerek gelenekte önem arz eden "bade içme", "atışma", "dinin zahiri konuları" gibi kimi değerleri kınadığı ve kasıtlı bir biçimde bu konularda şiir yazmadığı bilinmektedir.⁷¹ Âşık Veysel'in entelektüel çevrelerle

⁶⁷ Bkz. Gülağ Öz, *a.g.e.*, s. 57 ve 66.

⁶⁸ Albert B. Lord, *a.g.e.*, s. 33.

⁶⁹ Bkz. Albert B. Lord, *a.g.e.*, s. 131.

⁷⁰ Bkz. Kutlu Özen, *Âşık Veysel: Selam Olsun Kucak Kucak*, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas 1998, s. 62. Ayrıca bkz. Konur Ertop, "Çağımızda Bir Halk Şairi Âşık Veysel", *Cumhuriyet / Sanat-Edebiyat Eki*, Şubat 1971, s. 1.

⁷¹ Şükrü Günbulut, "Ölümünün Otuzuncu Yılında Âşık Veysel", *Folklor/Edebiyat* Sayı: 34, 2/2003, s. 248. Ayrıca bkz. Ali Berat Alptekin, *a.g.e.*, s. 35-37.

kurduğu ilişkinin onun sanatına nasıl yansıdığı üzerine ayrıntılı tahliller yapmak mümkündür, ancak konumuz açısından şunu tespit etmek yeterli olacaktır: Söz konusu ünsiyet Veysel'in sanat dünyasının temellerini etkilememiş, aksine onun dünya görüşüne eklenerek halk edebiyatı ile çağdaş şiiri bazı açılardan birbirine yaklaştırmıştır. Ancak bu ilişkinin Abdülbaki Gölpınarlı'nın, "girdiği muhitlerden, duyduğu modern şiirlerden müteessir olan Veysel, bazı şiirlerinde, tamamıyla yenileşebilmiş, adeta bugünkü şiirden örnekler vermiştir"⁷² tespitiyle belirttiği kadar ileri gittiğini söylemek doğru değildir. Konur Ertop'un konuyla ilgili şu ifadelerini burada alıntılanak yerinde olacaktır.

Saklarım gözümde güzelliğini, yeter gayrı yumma gözün kör gibi, güzelliğin on par'etmez, kara toprak, uzun ince bir yoldayım, genç yaşımda felek vurdu başıma, dostlar beni hatırlasın gibi şiirlerinde halk edebiyatı geleneğiyle çağdaş şiir zevki ustaca birleştirilmiştir.⁷³ [İtalik vurgular tarafımdan]

Bu alıntıda anılan şiirleri okuduğumuzda Veysel'in "adeta bugünkü şiirden örnekler verdiği" değil, geleneğe yaslanan şiirleri çağdaş şiir okuyucularının da zevk alabileceği bir üslupla yenilediği anlaşılmaktadır. İleride değinileceği üzere Veysel'in önem arz etmesini sağlayan yanlarından birini de bu oluşturmaktadır. Dolayısıyla Âşık Veysel'in entelektüel çevrelerle tanışmasına ve onların etkisiyle kimi yeni unsurları şiirine katmasına rağmen sözlü kültür dairesinden çıkmadığını söylemek mümkündür.

Sözlü kültür bağlamında ele alınması ve açıklığa kavuşturulması gereken başka bir husus Âşık Veysel'e yöneltilen eleştiri ve suçlamalar meselesidir. Çünkü Âşık Veysel hakkında yazılanların çoğu abartılı övgüler olmakla birlikte, kimi yazarlar tarafından ona iki bağlamda eleştirisinin ötesine geçen sert suçlamalar yöneltilmiştir. Bunlardan ilki Âşık Veysel'in eleştirel bir tavır takınmadığı ve tutarsız olduğu, diğeri ise sanatsal açıdan zayıf ve yavan olduğu iddiasıdır. Bunları sırayla irdeleyecek olursak Ümit Kaftancıoğlu ve Metin Turan'ın ileri sürdüğü görüşleri ele alarak başlamak yerinde olacaktır.

Ümit Kaftancıoğlu Veysel'in eleştirel bir tutum sergilemediğini ve sorun yaşayan Alevi-Bektaşî toplumunu görmezlikten geldiğini söylemekte⁷⁴ Metin Turan da aynı bağlamda onu hem tutarsızlıkla ve çelişkiye düşmekle hem de bencillikle suçlamaktadır.⁷⁵ Öncelikle altını çizerek vurgulamak gerekmektedir ki, yukarıda ayrıntılı bir biçimde nedenleriyle aktarıldığı üzere, sözlü bir kültürde eleştiri kurumsallaşamamaktadır. Zira yazının olmadığı ortamda düşünceleri ayrıntılı biçimde incelemek ve biçimsel mantık kurallarını geliştirerek tutarsızlıkları tespit

⁷² Abdülbaki Gölpınarlı, *Alevi Bektaşî Nefesleri*, İnkılap Kitabevi, 2. B., İstanbul 1992, s. 20.

⁷³ Konur Ertop, "Âşık Veysel ve Yahya Kemal", *Yeni Edebiyat* Cilt 2, Sayı: 5, 3/1971, s. 28.

⁷⁴ Bkz. Ümit Kaftancıoğlu, "Veysel Toplumu", *Militan* Sayı: 16, 4/1976, s. 30.

⁷⁵ Bkz. Metin Turan, "Âşık Veysel'in Şiiri Üzerine", *Milliyet Sanat Dergisi*, 15.5.1985, s. 62.

etmek zordur. Yine yukarıda belirtildiği gibi yazıyla tanışıklık kısa sürede bu durumu değiştirmek için yeterli değildir. Veysel de sözlü kültür ortamının bir bireyi olduğu için ondan kurumsal anlamda bir eleştiri beklemek haksızlık olur.

Bu noktada okuyuculardan bazıları “Pir Sultan’lar, Dadaloğlu’lar, Köroğlu’lar var bizde, taşlama ve hicivler ne güne duruyor, nasıl olur da eleştiri olmaz” diye itiraz edebilirler. Öncelikle taşlama ve hicivler belirli olaylar üzerine yazılan şiirler oldukları için kurumsal bir anlamda eleştirinin varlığına kanıt değildir. Eleştiri, bir kimseyi ya da olayı taşlamak ve hicvetmekten daha temelli ve ciddi bir iştir. Çünkü meselenin önünü arkasını hesaba katarak, nasıl bir ortamda ne gibi sebeplerle zuhur ettiğini araştırmakla sağlıklı bir eleştiri mümkündür. Pir Sultan Abdal, Köroğlu ve Dadaloğlu’nun tavrı ise eleştiriden ziyade başkaldırıdır. Başkaldırı ise takdir edilebileceği gibi eleştiriyle aynı şey değildir. Örneğin Dadaloğlu’nun iskân politikasına isyan olarak ortaya çıkan şiirleri aslında göçebe olan ilkel bir toplumsal yapıyı savunmaktadır. Bu bağlamda eleştirel olmaktan oldukça uzaktır. Dadaloğlu’nun şiirlerinde ne yerleşik hayatın temeline ilişkin bir eleştiri ne de kendi göçebe toplumunun yapısına dönük bir analiz bulunmaktadır. Aynı durum yukarıda alıntılanmış olduğu üzere Pir Sultan Abdal için de geçerlidir.

Ancak yanlış anlamaya mahal vermemek için belirtilmesi gerekmektedir ki bu tespitler söz konusu şairlerin değerlerini azaltmamaktadır. Aksine, onları sözlü kültürün özelliklerini hesaba katmadan günümüz modern toplumuna taşıyarak kendi ufkumuz içinde anlamlandırmaya çalışmak, onların gerçek değerini takdir edemememize sebep olmaktadır. Dolayısıyla taşlamalar ve hicivler ile başkaldırı şiirleri yazan saz şairlerimizin eleştirel bir tavır sergilediğini söylemek doğru değildir. Olsa olsa onların eleştiriye giden yolda ilk adımı attıklarını, ancak yaşadıkları sözlü kültür ortamının sınırları sebebiyle o noktaya ulaşamadıklarını ileri sürebiliriz. “Pir Sultan’lar, Dadaloğlu’lar...” nidasıyla başlayan ifadeler genelde üzerinde düşünülmeden ezbere tekrarlanan kalıplardır ve yukarıda belirtildiği üzere toplumumuz hala sözlü kültür unsurlarının güçlü bir biçimde yaşadığı bir toplum olduğundan, bu gibi ezberden tekrarlanan kalıp ifadelere sıkça rastlanmaktadır.

Âşık Veysel de saz şairi geleneğinin mensubu ve sözlü kültür ortamının bir üyesi olduğu için ondan tutarlı bir eleştirel tavır beklemek haksızlık olur. Hiciv ve taşlamalara ağırlık vermediği için onu mahkûm etmek de doğru değildir, ancak onun bu yanının eksik olduğu tespiti yapılabilir. Kaldı ki yukarıda vurgulandığı gibi Âşık Veysel’in gelenekten gelen “bade içme”, “atışma”, “dinin zahiri konuları” gibi kimi değerleri kınadığı ve kasıtlı bir biçimde bu konularda şiir yazmadığı bilinmektedir. Üstelik kabul edilmelidir ki bir şair tevarüs ettiği gelenekte bulunan her türe aynı ağırlığı vermek zorunda değildir.

Diğer bir husus ise Veysel’in şiirlerinin sanatsal açıdan değerli olup olmadığı hususudur. Onun şiirlerini öven mebzul miktarda yazı ve makale bulunduğu için

onlar üzerinde ayrı ayrı durmak yerine onun şiirlerinin niteliği hakkında şüpheli yaklaşımlara yer vermek daha isabetli olacaktır. Bu bağlamda Cahit Öztelli'nin şu tespitlerini alıntılatabiliriz.

Veysel'e güçlü ozandır demeye hak kazandıracak yanı çok azdır. Sanat yanı oldukça zayıftır Veysel'in. Şiirin yapısına, sesine, zevkine kulak yolu ile ancak yaklaşabilen Veysel, gerçekte kurudur, içtenlikten yoksundur. Benzetmeleri sarıcı, yeni buluşlar değildir. O, kulaktan ne kapabilmişse onunla kalmış, kimi konuları da aydın dostların tavsiyesi ile ele almıştır.⁷⁶

Bu pasajdan da anlaşılabilceği üzere Cahit Öztelli Veysel'in sanatsal yanının zayıf olduğunu, içtenlikten yoksun kuru bir üslupla şiir yazdığını, benzetmelerinin yeni buluşlar olmadığını ileri sürmektedir. Veysel'in şiirleri arasında Cahit Öztelli'nin tespitlerini haklı çıkaracak şiirler olduğu doğrudur. Bu bakımdan yukarıda alıntılanan pasajdaki görüşlerin bütünüyle yersiz olduğu söylenemez. Ancak bu tespitleri şairin bütün şiirlerine teşmil etmek haksızlık olacaktır. Zira Âşık Veysel'in üyesi olduğu saz şairleri geleneği içinde yetkin eserler verdiği rahatlıkla söylenebilir. Buna örnek olarak *Göz Gezdirdim Dört Köşeyi Aradım, Derdimi Dökersem Derin Dereye, Kuşe-i Vahdete Çekilsem Dursam, Bizim Eller Yaylasına Yürümüş*⁷⁷ isimli şiirleri gösterilebilir. Fakat bir şairin yetkin eserler vermesi, üyesi olduğu geleneği aştığı anlamına gelmemekte, aksine bu geleneğin gereklerini genel itibarıyla yerine getirdiğini göstermektedir. Âşık Veysel bu anlamda yetkin şiirler yazmasına rağmen geleneği aştığını söylemek yerinde olmaz. Adnan Binyazar'ın aşağıdaki ifadeleri bu görüşü destekler niteliktedir.

... çağdaş konuları işleme yönünden, ondan öncekileri aşmış bir ozan değildir Veysel. Hatta şiirleri onlarınkinden güçlü de değildir. Ama onları, "bugün"de yaşatacak imge ve deyiş gücünü gösterebilmiştir. Yunus'un "birlik" düşüncesinin geniş alanını bulamayız Veysel'de, Karacaoğlan'ın güzelliği yeniden var eden imgelerini de bulamayız. Pir Sultan Abdal'daki geniş soluk da yoktur onda. Kuşkusuz, Dadaloğlu'nun o dağlar aşan, yürek dolusu türkü olan deyiş gücü de. Veysel'in önemli olanların yarattığı bu geleneği ve şiirsel birikimi canlı tutmasından gelmektedir.⁷⁸

Bunlara dayanarak Âşık Veysel'in mensubu olduğu geleneği temsil edecek kadar güçlü bir saz şairi olduğu ileri sürülebilir. Bu önemli bir nokta olmasına rağmen onu yirminci yüzyılda önemli kılan yanı sadece bu değildir. Onun geleneğin içinde kalmasına rağmen modern şiir zevkine de hitap edebilecek eserler verebilmiş olması dikkate şayandır. Takdir edilmelidir ki sadece geleneksel ya da modern şiir

⁷⁶ Cahit Öztelli, "Veysel, Gerçekten Değer Taşıyan Bir Şair Değil, Şiştirilmiş Bir Balondur", *Milliyet Sanat Dergisi*, Sayı: 176, 19.03.1976, s. 14. Ayrıca bkz. Afşar Timuçin, "Veysel İçin Neler Dediler" içinde, *Türk Folklor Araştırmaları*, Cilt: 15, Sayı: 296, Mart 1974, s. 6930.

⁷⁷ Bkz. Âşık Veysel, *a.g.e.*, s. 25, 36, 106, 124.

⁷⁸ Adnan Binyazar, "Âşık Veysel, Halk Şiiri Geleneğinin Çağdaş Ustalarından Biriymi", *Milliyet Sanat Dergisi*, Sayı: 176, 19.03.1976, s. 13.

yazmak, bu ikisi arasında köprü oluşturabilecek şiirler yazmaktan daha kolaydır. Seyrani ve Ruhsati gibi 19. yüzyıl saz şairlerinde gördüğümüz kimi yeni ifade ve buluşlar Âşık Veysel’de daha belirgin bir hale gelerek bu köprü işlevini görece niteliği kazanmışlardır. Muzaffer Uyguner de bu bağlamda “Veysel, bir yandan eski geleneği sürdürmüş, öte yandan ise yeni bir ses getirmiştir”⁷⁹ tespitinde bulunmaktadır. Âşık Veysel’in bu hususlarla bağlantılı olan diğer bir önemi ise entelektüel kesimlere halk sanatını tanıtmış olmasıdır.

SONUÇ

Âşık Veysel sözlü kültür içerisinde yetişmiş bir şair olduğu için onun hem sanatını hem kişiliğini bu noktayı gözden kaçırmadan değerlendirmek gerekmektedir. Aksi takdirde “övgü”ler ve “sövgü”ler arasında gerçek Âşık Veysel’i anlayıp kavramak mümkün olmamakta, yapılan tespitler hiçbir zemine oturmamaktadır. Bu açıdan konuya yaklaşıldığında Âşık Veysel’in övgüler düzülen özelliklerinin de sert eleştirilere maruz kalan yanlarının da aslında hakkıyla değerlendirilemediği görülmektedir. Yukarıda temellendirilmeye çalışıldığı gibi, sözlü kültürün temel özellikleri dikkate alındığında ve Veysel’in yetiştiği çevre hakkında biraz bilgi sahibi olduğunda, onu olağanüstü bir şair gibi görmek ya da ondan yazılı bir kültür mensubundan bekleyeceğimiz davranış ve tavırları beklemek yersiz olacaktır.

Yeri gelmişken Âşık Veysel’in geleneğin son halkası ya da son temsilcisi ve yirminci yüzyılın en büyük saz şairi olduğu türünden iddiaların sözlü gelenek ile Anadolu’yu tanımamaktan kaynaklandığını belirtmek gerekmektedir. Zaten Âşık Veysel’in bizzat kendisi bu görüşe karşı çıkmaktadır.⁸⁰ Günümüzde bile yaygın olan bu yanlışın bir diğer sebebi ise daha önce Veysel gibi bir şairle yakın temas kurmamış entelektüel çevrelerin ilk defa karşılaştıkları bu şair tipini kendi eksik bilgileriyle tanıtmış olmalarıdır. Ruhi Su’nun konuyla ilgili şu tespitlerine katılmamak elde değildir.

Yaşadığı süre içinde de, şimdi de Veysel kadar güçlü, hatta toplumun bugünkü durumunu anlatmada daha da güçlü halk ozanları var. Gerek halk şiirimizi, gerekse halk müziğimizi yeteri kadar tanıma olanağını bulamayanlar, Veysel’i duyup tanıyınca şaşırıp kaldılar. Gerçekten de halk şairimiz ve halk ozanlarımız hakkında böyle bir bilgiye sahip olmayanları şaşırtacak kadar güçlü bir ozandı Veysel. Belki bu nedenle de Veysel’in ölümüyle artık bu işin sonuna gelindiğini düşünüyorlar.⁸¹

⁷⁹ Muzaffer Uyguner, “Âşık Veysel Üzerine”, *Türk Dili: Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, Sayı: 207, 12/1968, s. 538.

⁸⁰ Bkz. Yaşar Yalçın, “Âşık Veysel’in Köyünde Eski Bir Anı”, *Yelken: Veysel Özel Sayısı*, Sayı: 194, 4/1973, s. 9. Ayrıca bkz. Bedri Rahmi Eyüboğlu, “Veysel Üç Önemli İşi En İyi Biçimde Yapmıştır”, *Yelken: Veysel Özel Sayısı*, Sayı: 194, 4/1973, s. 15.

⁸¹ Ruhi Su, “Röportaj”, *Milliyet Sanat Dergisi*, Sayı: 26, Mart 1973, s. 3.

Yirminci yüzyılda yetişmiş olan Meluli, Meçhuli, Sefil Selimi, Hüdai vs. gibi saz şairleri düşünüldüğünde ve hem halk müziği hem de halk edebiyatı üzerine yapılan çalışmaların arttığı günümüzden konuya bakıldığında yukarıdaki tespitlerin ne kadar haklı olduğu anlaşılacaktır.

Son olarak belirtmek gerekmektedir ki, yukarıda aktarılan temel özellikleri bağlamında sözlü kültür meselesi sosyal bilimler alanında yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda muhakkak dikkate alınmalıdır. Aksi takdirde anlamaya çalıştığımız olguları kendi modern ufkumuz içerisinde doğru değerlendirme şansımız ortadan kalkmakta, bunun bir sonucu olarak da yanlış yargılara varılmaktadır. Âşık Veysel’le ilgili yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun da bu eksikle malul olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Albert B. Lord, *The Singer of Tales*, Atheneum, New York 1971.
- Alkan, Erdoğan, “Yunus Emre’den Âşık Veysel’e Halk Şiiri”, *Varlık*, Sayı: 1086, Mart 1998.
- Alkan, Erdoğan, “Âşık Veysel’in İki Kadını I: Veysel İle Esmâ”, *Varlık* Sayı: 1254, Mart 2012.
- Alptekin, Ali Berat, *Âşık Veysel: Türküz Türkü Çağırırız*, Akçağ Yay., 3. B., Ankara 2011.
- Arısoy, Süleyman, “Koca Ozan Âşık Veysel’i Değerlendirme”, *Türk Folklor Araştırmaları*, Cilt: 15, Sayı: 296, Mart 1974.
- Âşık Veysel, *Dostlar Beni Hatırlasın*, Özgür Yay., 10. B., İstanbul 1995.
- Başgöz, İlhan, “Âşık Veysel”, *S.H.D.*, Cilt 7, Sayı: 9, 10/1952.
- Bıçak, Ayhan, *Evren Tasavvuru: Kendini Bilmek ya da Evreni Kurmak*, Dergah Yay., İstanbul 2012.
- Binyazar, Adnan, “Âşık Veysel, Halk Şiiri Geleneğinin Çağdaş Ustalarından Biriydi”, *Milliyet Sanat Dergisi*, Sayı: 176, 19.03.1976.
- Boratav, Pertev Naili, “Çağdaş Türk Halk Yazını”, Çev. Şükrü Günbulut, *Milliyet Sanat Dergisi*, Sayı: 7, 8/1980.
- Eröz, Mehmet, *Türkiye’de Alevilik-Bektaşılık*, Y.y.y., İstanbul 1977.
- Ertop, Konur, “Âşık Veysel ve Yahya Kemal”, *Yeni Edebiyat* Cilt 2, Sayı: 5, 3/1971.

Ertop, Konur, “Çağımızda Bir Halk Şairi Âşık Veysel”, *Cumhuriyet / Sanat-Edebiyat Eki*, Şubat 1971.

Eyüboğlu, Bedri Rahmi, “Veysel Üç Önemli İşi En İyi Biçimde Yapmıştır”, *Yelken: Veysel Özel Sayısı*, Sayı: 194, 4/1973.

Fox, Adam, “Remembering the Past in Early Modern England: Oral and Written Tradition”, *Transactions of the Royal Historical Society*, Sixth Series, Vol. 9 (1999).

Goody, Jack, *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi*, Çev. Koray Değirmenci, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011.

Goody, Jack, *Yazılı ve Sözel Arasındaki Etkileşim*, Çev. Osman Bulut, Pinhan Yay., İstanbul 2013.

Goody, Jack; Watt, Ian, “The Consequences of Literacy”, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 5, No. 3 (Apr., 1963).

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Alevi Bektaşî Nefesleri*, İnkılap Kitabevi, 2. B., İstanbul 1992.

Günbulut, Şükrü, “Ölümünün Otuzuncu Yılında Âşık Veysel”, *Folklor/Edebiyat* Sayı: 34, 2/2003.

Havelock, Eric A., “Oral Composition in the Oedipus Tyrannus of Sophocles”, *New Literary History*, Vol. 16, No. 1, (Autumn, 1984).

Havelock, Eric A., “The Coming of Literate Communication to Western Culture”, *Journal of Communication*, Vol. 30 issue 1, 1980.

Havelock, Eric A., “The Preliteracy of the Greeks”, *New Literary History*, Vol. 8, No. 3, (Spring, 1977).

Havelock, Eric A., *Preface To Plato*, Harvard University Press, 8th Ed., USA 1998.

Hınçer, İhsan, “Âşık Veysel Bibliyografyası”, *Türk Folklor Araştırmaları*, Sayı: 296, Mart 1974.

Kaftancıoğlu, Ümit, “Veysel Toplumu”, *Militan* Sayı: 16, 4/1976.

Kaya, Doğan, “Emlek Yöresinde Âşıklık Geleneği”, *I. Emlek Yöresi ve Çevresi Halk Ozanları Sempozyumu*, Ankara 1999.

Kemal, Yaşar, “Baldaki Tuz”, *Milliyet Sanat Dergisi* Sayı: 328, 15.01.1994.

Melikoff, Irene, *Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe*, Çev. Turan Alptekin, Cumhuriyet Kitapları, 7. B., İstanbul 2010.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yay., 10. B., İstanbul 2008.

Ong, Walter J., *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözüün Teknolojileşmesi*, Çev. Sema Postacıoğlu Banon, Metis Yay., 4. B., İstanbul 2007.

Öz, Gülağ, *Alevilik-Bektaşilik Bağlamında Âşık Veysel*, Barış Kitabevi, Ankara 2013.

Özen, Kutlu, *Âşık Veysel: Selam Olsun Kucak Kucak*, Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas 1998.

Öztelli, Cahit, “Veysel, Gerçekten Değer Taşıyan Bir Şair Değil, Şişirilmiş Bir Balondur”, *Milliyet Sanat Dergisi*, Sayı: 176, 19.03.1976.

Parry, Milman, “Studies in the Epic Technique of Oral Verse-Making I. Homer and Homeric Style”, *The Making of Homeric Verse: The Collected Papers of Milman Parry*, ed. Adam Parry, Clarendon Press, Oxford 1971.

Pavese, C. O., “The Rhapsodic Epic Poems as Oral and Independent Poems”, *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 98 (1998).

Pretzler, Maria, “Pausanias and Oral Tradition”, *The Classical Quarterly*, New Series, Vol. 55, No. 1 (May, 2005).

Rosenberg, Bruce A., “The Complexity of Oral Tradition”, *Oral Tradition*, 2/1, 1987.

Soysal, İlhami, “Dostlar Beni Hatırlasın”, *Berfin-Bahar*, Sayı: 49, 3/2002.

Strauss, Claude Levi, *The Savage Mind*, Weidenfeld and Nicolson, London 1966.

Su, Ruhi, “Röportaj”, *Milliyet Sanat Dergisi*, Sayı: 26, Mart 1973.

Timuçin, Afşar, “Veysel İçin Neler Dediler” içinde, *Türk Folklor Araştırmaları*, Cilt: 15, Sayı: 296, Mart 1974.

Tuncalı, Ali İhsan, *Emlek Alevi Âşıkları*, Kızılırmak Yay., Ankara 2000.

Turan, Metin, “Âşık Veysel’in Şiiri Üzerine”, *Milliyet Sanat Dergisi*, 15.5.1985.

Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, C. 1, TRT Müzik Dairesi Yayınları, 2. baskı, Ankara 2006.

Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi, C. 2, TRT Müzik Dairesi Yayınları, 2. baskı, Ankara 2006.

Uskan, Arda, “Kan Soğumuş, Gönül Ağarmış Artık Veysel’de”, *Milliyet Magazin* Sayı: 2, 16.12.1969.

Uyguner, Muzaffer, “Âşık Veysel Üzerine”, *Türk Dili: Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, Sayı: 207, 12/1968.

Vansina, Jan, *Oral Tradition As History*, The University of Wisconsin Press, USA 1985.

Yalçın, Yaşar, “Âşık Veysel’in Köyünde Eski Bir Anı”, *Yelken: Veysel Özel Sayısı*, Sayı: 194, 4/1973.